

BASINDA BİR ÖZDENETİM UYGULAMASI OLARAK OMBUDSMAN

Murat ÖZGEN*

Ombudsman as an Auto Control Application in the Press

Application of Ombudsman is an auto-control mechanism in the press. In this article Ombudsman is studied as a strategic auto-control institution. In addition, word of Ombudsman originates in Swedish. It means an institution or something that protects the civilians' rights. In the press Ombudsmanship applies in two different ways, the first one is in Scandinavian countries, especially in Sweden and the other one is in America and also in Turkey. However, application of Ombudsman is not a very widely known auto-control mechanism in our country and all over the world because of the difficulties in application of it.

Key Words: Ombudsman, Readers' Representative, Washington Post, Louisville Courier-Journal, Louisville Times, San-Diego Union Tribune.

.....

Ombudsman, basın alanında uygulanan bir özdenetim modelidir. Bunun ilk kez uygulandığı yer İsveç'tir. Ombudsman,

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

İsveççe kökenli bir sözcük olup “vatandaş koruyucusu” anlamına gelmektedir.(Charon, 1992: 215)

Ombudsman bir kurum olarak ilk defa 1809 Anayasası ile İsveç’te ortaya çıkmıştır. İsveç sisteminden etkilenerек Ombudsman’ı uygulayan ilk ülke ise, 1919’da Finlandiya olmuştur. Finlandiya’yı 1955’te Danimarka, 1962’de Norveç, ve Yeni Zelanda takip etmiştir. (Ombudsman, 1997: 11)

Genel olarak, Ombudsman uygulamasının temelinde, mağdur duruma düşmüş olan tarafın şikayetini -basında ya da diğer kurumlarda- adaletin sağlanması amacıyla, durumu en ince ayrıntısına kadar araştırıp, gerektiğinde değişiklik için önerilerde bulunmak üzere değerlendiren, bağımsız olarak çalışan, bir ilgili bulunmaktadır. (Klaidman ve Beauchamp, 1987: 227)

Bu yapıyla Ombudsmanlık, özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde yalnızca basın alanında haksızlığa uğramış olanlara değil, aynı zamanda devletin bazı uygulamaları karşısında haksızlığa uğradığını iddia eden vatandaş ya da vatandaşların haklarını idareye karşı koruyan bir niteliği de içermektedir.

Bu kurumsal yapı özelliğiyle ombudsmanlık, daha sonuçları, dünyanın diğer ülkelerinde yaygınlık kazanarak, basın karşısında mağdur duruma düşmüş, kişilik hakları zedelenmiş vatandaşların korunmasını üstlenen bir kurum olma biçiminde uygulamadaki yerini bulmuştur.

Türkiye’de ombudsman ya da Türkçe deyişle okur temsilciliği uygulaması çok bilinen ve uygulanan bir özdenetim biçimi olmamasına karşın, son yıllarda Milliyet gazetesi böylesi bir uygulamayı hayata geçirmiş olup başarıyla yürütmektedir.

Gazeteci Yavuz Baydar tarafından sürdürülen “Okur Temsilcisi” görevi, ülkemizde bu alanda görülen başarılı örneklerdendir. Daha önceleri ise Türkiye’de, Hürriyet Haber Ajansı’nda Seyfettin Turhan ve Hürriyet gazetesinde Emre Kongar 1980’li yılların ilk yarısında böylesi bir görev ve sorumluluğu yürütmüşlerdir. Bu 3 örnek dışında Türk basın hayatında, ombudsmanlık ya da okur temsilcisi denemesi yoktur.

İskandinav ülkelerinde ise ombudsmanlar, basın dışındaki alanlarda da hantal ve bürokratik engelleri aşmakta kullanılan, vatandaşların devlet kurumlarında karşılaştıkları haksızlıkları şikayet etmek için başvuruda buldukları kamu görevlileridir. Ombudsman, aslında, bağımsız olarak görev yapan, bir olay karşısında nereye başvurulacağını ve haksız bir uygulamada söz konusu olan olaya dikkat çekebilme gücünü elinde bulunduran, bağımsız danışma kurumudur. (Meyer, 1987: 165-6)

Basında ombudsman uygulamasının, genel olarak amaç ve işlevlerini aşağıdaki şekilde sıralamak olasıdır:

1-Ombudsman, kendisini doğrudan atayan gazete-veya haber kuruluşu- sahipleri açısından, bir “ürün kalite kontrolü” işlevi görmektedir. Patron, “ürünü” alan “müşterinin” hangi açılardan şikayetçi olduğu konusunda net fikir edinmektedir.

2-Gazetenin editoryal yönetimi ve muhabirleri, ombudsman sayesinde meslek etiği sınırları içinde hareket etmeye, hata ve eksikleri açıklıkla kabul etmeye yönlendirilmekte; ayrıca mesleğin işleyiş mantığını okurlara anlatma olanağı bulmaktadırlar.

3-Okurlar açısından bakıldığında ise, gazete okurları kendilerinin ciddiye alındığını, gazetenin içeriğinde söz sahibi-dolayısıyla

gazetenin doğal bir ferdi-olduklarını düşünmektedirler. Böylece burada okurlar açısından da bir rahatlama söz konusu olmakta, herkesten hesap sorma hakkını kendinde gören bir basın kuruluşunun hatalarını açıkça kabul etmesi, eksiklerini kompleks duymadan tartışması, okurları gazeteye daha sıkı bağlamaktadır. (Milliyet, 26 Mart 2001: 21)

Dünyada basın alanında, ombudsman uygulamasında 2 farklı biçim karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri, İskandinav ülkelerinden İsveç'te diğeri ise, ABD'de uygulanan modeldir.

"İsveç'te uygulanan biçimiyle ombudsman, okuyucuların basınla ilgili şikayetlerini yönelttikleri kişidir.... Ombudsmanın hükümetle hiçbir bağı yoktur. Bir parlamento üyesi, İsveç Barolar Birliği Başkanı ve İsveç Basın Konseyi temsilcisinden oluşan üç kişilik bir komisyon tarafından seçilir. Maaş ise Yayıncılar Derneği'ndeki gazeteciler tarafından ödenir." (Alemdar, 1990: 29)

İsveç'te ombudsmanlık görevini yürüten Ter Arne Jigenius, bir söyleşide ülkesindeki uygulamayı ve basının ulaştığı mesleki olgunluk düzeyini şu şekilde açıklamaktadır: "İsveç'te basınla ilgili yasalar yoktur. İsveç basını, parlamentosuna, 'kendi özdenetimimizi kendimiz yapacağız, ahlaki ve mesleki standartları yüksek tutmayı kendimiz sağlayacağız' demiştir." (Yinanç, 1998: 18)

Jigenius, yine aynı söyleşinin devamında konuya ilişkin olarak görüşlerini şu şekilde açıklamıştır: "Eğer şeffaf bir topluma sahipseniz, bunun yüksek bir ahlaki standartla bütünleşmiş olması gerekiyor. İsveç'te her türlü bilgi almaya hakkınız vardır. İsteyen herkes resmi belgelere ulaşabilir. Ancak kötü bir basın bu imkanı

kötüye kullanabilir. Biz bu hakkın kötüye kullanılmasını engellemeye çalışıyoruz ve bunu da devletin otoritesiyle değil, kendi özdenetimimizle yapıyoruz.” (Yinanç, 1998: 18)

ABD modelinde ise ombudsman, İsveç'te olduğu gibi, kurum dışından yürütülen bir özdenetim görevi yapmaz. ABD'de uygulanan ombudsman modelinde, ombudsmanlar basın kuruluşlarında iç özdenetim görevi üstlenmişlerdir ve her yayın kuruluşu, kendi isteğine bağlı olarak, bu görevi yürütecek birini görevlendirebilir. Ombudsmanın maddi yükümlülüğünü de bu görevi ona veren yayın kuruluşu üstlenir. Bu model, şu anda, ülkemizde uygulananın aynısıdır.

ABD'de 1967 yılında, ombudsman uygulamasının yürürlüğe konulduğu, ilk gazete olan Louisville Courier-Journal'la birlikte, Louisville Times gazetesinin de bu uygulamayı başlattığı bilinmektedir.

Kitle iletişim araçlarında ombudsman görevlendirilmesi, gerek görsel-işitsel gerekse yazılı basın alanında özdenetimi sağlayarak buna hız kazandıracak olumlu bir uygulamadır. Ancak, bu özdenetim görevini sürdürürlerken ombudsmanlar zaman zaman bazı tepkilerle karşılaşabilmektedir. İş güvenliği açısından ise, bir ombudsmanın durumu endişe verici olabilmektedir. Çünkü, ombudsman içinde bulunduğu kurumla ve/veya gazetecilerle ilgili şikayetleri değerlendirip, eğer varsa hataları da ortaya koyup eleştirirken, bu görevi ne kadar tarafsız ve hoşgörülü bir yaklaşımla yapsa da, aynı kurumda çalışan meslektaşlarının ister istemez tepkisini çekebilir.

Bu durumda kurum içinde özdenetim görevini yürüten ombudsmanın iş güvenliğinin sağlanması da burada önem kazanmaktadır. Böylesi bir durumda, ombudsmana rahat bir çalışma ortamını sağlayacak olan en etkin önlemler arasında, ombudsmanın iş sözleşmesine konulacak çalışma ve işveren tarafından yüklenilecek tazminat ödeme garantisi bulunmaktadır.

Bir özdenetim modeli olarak ombudsman uygulamasında, gerek gazete işvereni gerekse gazetede görevli diğer gazeteciler açısından, genel anlamda, rahatsızlık yaratan iki önemli nokta bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi, ombudsmanların aldıkları ücretlerin yüksek olmasıdır. (Inceoğlu, 1994: 18) Yukarıda da açıklandığı gibi, ombudsmanın gazete patronunun isteği doğrultusunda, anlaşmasında öngörülen tarihten önce işten çıkartılarak maddi ve/veya manevi zarara uğraması durumunda, bu zararın karşılanması söz konusudur.

İkincisi ise, gazetecilerin mesleki etkinliklerinde kendilerini her an "tepeden" gözlemleyen bir yetkiliden ve onun yapacağı eleştirilerden, genelde, hoşnutsuzluk duymalarıdır.

ABD'nin California eyaletinde çıkan günlük gazeteler arasında 400 bin tirajıyla ilk üç, ABD genelinde ise ilk yirmi arasında yer alan San-Diego Union Tribune gazetesinin deneyimli okur temsilcisi Gina Lubrano, 13 Eylül 1999'da kendi gazetesinde yayınlanan yazısında konuyla ilgili olarak şunları belirtmiştir: "Ombudsman sayısı, doğru, hala yüksek değil. Ancak, ABD'de tiraj bakımından ilk 100 arasında yer alan gazetelerin 27'sinde birer okur temsilcisi var. İlk 25 içinde ise (bu listede biz de varız) yüzde

44 oranında gazetede okur temsilcisi uygulaması söz konusu. Bu listeye son eklenen isim, ABD'nin en çok satan üçüncü gazetesi Los Angeles Times oldu. Ben pek çok ombudsman gibi, okurların şikayetleri ve haberler üzerinde yoğunlaşıyorum. Diğer birçok gazetede meslektaşlarım gibi, başyazı veya köşe yazıları üzerinde değerlendirme yapmayı uygun bulmuyorum; zira bunlar kişisel veya gazeteye ait görüşleri içeriyorlar. Ancak, okur temsilcisi olarak, okur görüşlerinin bilinmesini sağlıyorum. Haber içeriği konusunda, okurların gazete içindeki elçisiyim." (Milliyet, 7 Ağustos 2000: 24)

Satış rakamı 700 bine ulaşan ve dünyanın en saygın gazeteleri arasında yer alan Kanada'nın Toronto Star gazetesinde, 1972'den bu yana okur temsilciliği görevini başarıyla sürdüren Don Sellar, "Sizce okur temsilcisi gazeteye neden gereklidir?" sorusuna şöyle yanıt vermektedir: "Okur temsilcisi, her demokrasinin gereği olan hesap verme sorumluluğu ve saydamlık kavramlarının bir parçası. Saydamlık isteyip bundan yararlanarak kamuyu bilgilendiren her gazete, ancak okur temsilcisi ile kendini saydamlaştırır, onunla hesap verir. Bu yüzden okur temsilcisinin bağımsızlık ve dürüstlüğü çok önemli." (Milliyet, 21 Haziran 1999: 20)

Ombudsman uygulaması, tüm dünyada basında görülen bir özdenetim modeli olmasının yanı sıra uygulamada taşıdığı ve yukarıda da belirtilen güçlükler nedeniyle çok da yaygınlık kazanamamaktadır. Ancak özellikle son yıllarda gazetelerin okuyucuya olan sorumluluklarını yerine getirmeleri çabalarının üst düzeyde işlerlik kazanmaya başlaması ile batıda bu modelin önemli

basın organlarında hayata geçirildiği bilinmektedir. Ombudsman, okurun kendi derdini dinleyecek bir muhatabı karşısında bulması dolayısıyla okura önemli bir rahatlama ve kuruma olan güvenin her seferinde tazelenmesine neden olurken, gazetenin de güvenilirliği ve inanırılığının artması açısından değer taşımaktadır. Basın alanında ombudsmanlık görevi üstleneceklerin, adil, dürüst, uzlaştırıcı, akıllı ve deneyimli olmaları ise sahip olmaları gereken en önemli özellikler olarak sıralanabilir.

Kaynakça

- ALEMDAR, Zeynep. (1990). Oyunun Kuralı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- CHARON, Jean-Marie (Der.) (1992). Medya Dünyası, Çev. Oya Tatlıpınar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İNCEOĞLU, Yasemin G. (1994). Çeşitli Ülkelerde Medya, Der Yayınları:132, İstanbul.
- KLAIDMAN, Stephen, BEAUCHAMP, Tom L. (1987). The Virtuous Journalist, Oxford University Press, New York & Oxford.
- MEYER, Philip. (1987). Ethical Journalism, Longman, New York & London.
- Milliyet, 21 Haziran 1999.
- Milliyet, 7 Ağustos 2000.
- Milliyet, 26 Mart 2001.
- Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu Hakemi İncelemesi: Bir Devlette Bir Toplam Kalite Mekanizması Örneği (1997). Yayın No. TÜSİAD-T/97-206, İstanbul.
- YİNANÇ, Barçın. (1998). "Emniyet Supabıyız", Milliyet 31 Ocak.